

ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ο ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

ΑΘΗΝΑΙ
1931

ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ο ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ
ΚΑΙ Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ε. ΠΕΤΣΙΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ,
ΤΥΠΟΙΣ "ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ",
ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ 21
1931

Ο ΡΗΓΑΣ ΦΕΡΑΙΟΣ ΚΑΙ Η ΕΠΙΟΧΗ ΤΟΥ

ΥΠΟ

ΓΙΑΝΝΗ Κ. ΚΟΡΔΑΤΟΥ

Ι. Η ΓΕΝΕΣΗ ΤΟΥ ΒΑΛΚΑΝΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

1. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς ἀστικῆς τάξης τῶν Βαλκανίων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ 18ου αἰῶνα ἀρχίζει νὰ σημειώνεται μιὰ σημαντικὴ ἀλλαγὴ στὴν οἰκονομία τῆς Βαλκανικῆς.

Ὁ φεουδαρχικὸς τρόπος παραγωγῆς ὀλοένα κι' ἀλλάζει. Μιὰ καινούργια τάξη χρόνος μετὰ τὸ χρόνο ἀναπτύσσεται καὶ πέρνει τὴν οἰκονομικὴ πρωτοβουλία μέσα στὰ ἐμπορικὰ σταυροδρόμια ὅλης τῆς Βαλκανικῆς. Ἡ καινούργια αὕτὴ τάξη εἶνε ἡ μπουρζουαζία (ἀστικὴ τάξη).

Ἀπὸ τὰ μισὰ μάλιστα τοῦ 18ου αἰῶνα καὶ δῶθε, οἱ ἐμπορικὲς καὶ ἀνταλλαχτικὲς σχέσεις μέσα στὴ Βαλκανικὴ καὶ ἔξω: Ρωσσία, Αὐστρία, Γαλλία Ὀλλανδία, Γερμανία, Ἰταλία, Μικρασία κλπ. πέρνουν μιὰ τέτοια ἀνάπτυξη ποὺ μετμορφώνουν σὲ μερικὲς περιφέρειες ὀλότελα τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ.

Πρὶν ὅμως καλὰ καλὰ σχηματισθεῖ ἡ ἀστικὴ τάξη μέσα στὴν καθ'αυτὸ Βαλκανικὴ οἱ ξενητεμένοι στὴν Κεντρικὴ Εὐρώπη, Αὐστροουγγαρία, Μολδοβλαχία, Νότια Ρωσσία καὶ ἄλλοῦ, ῥωμιοί, σέρβοι, μακεδόνες, βλάχοι κι' ἀρμένηδες, συσταίνουν ἐμπορικὲς ἐταιρεῖες (κομπανίες) στὰ πιὸ σπουδαῖα ἐμπορικὰ κέντρα τῶν παραπάνω μερῶν.

Οἱ ῥωμιοὶ μάλιστα πρᾶγματευτάδες τὴν ἐποχὴ αὕτὴ βρίσκονται παντοῦ σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη. Ὅλες οἱ τοτινὲς πόλεις τῆς Εὐρώπης ποὺ ἀκμάζαν στὸ ἐμπόριο καὶ βιομηχανία ἔχουν ἐγκαταστημένους πολλοὺς ῥωμιούς. Οἱ ῥωμῆϊκες κομπανίες (=ἐταιρεῖες) καὶ πολλὲς εἶταν καὶ σπουδαῖες ἀπὸ οἰκονομικὴ ἀποψη.

Ἡ μεταναστευτικὴ κίνησις ἀπὸ τὴ Βαλκανικὴ πρὸς τὰ ἐπάνω, σ' ἄλλες χῶρες, φυσικὰ δὲν εἶταν οὔτε τυχαῖο γεγονός, οὔτε πάλι, ὅπως πολλοὶ ἱστορικοὶ ὑποστηρίζουν, ἔχει τὴν αἰτία της στὸ «ἀποδημητικὸ» πνεῦμα τῶν ῥωμιῶν.

Ὁ λόγος εἶνε ἄλλος: Πρῶτα πρῶτα ἀρρώστειες κι' ἄλλες αἰτίες (ἀφορία, πλημμύρες κλπ.) ἀνάγκαζαν πολλοὺς ἀπὸ τὴ Μακεδονία, Θεσσαλία, κι' Ἡπειρο νὰ ξενιτεύονται. Ὑστερα οἱ καταπιέσεις τῶν τούρκων, τὰ δασίματα, καὶ τὸ μέγᾳλωμα τοῦ πληθυσμοῦ καὶ τὸ ἄγονο τῆς γῆς στὴ νότια Βαλκανικὴ

καθώς και η έλλειψη δημόσιας ασφάλειας (κλέφτες, επιδρομές αρβανιτάδων κλπ.) έδημιούργησαν προς τὰ έξω τή μεταναστευτική τάση.

Άκόμα και ο ρωσοτουρκικός πόλεμος στα 1768—1770 ανάγκασε πολλούς μακεδόνες, θεσσαλούς, ήπειρώτες, θράκες και νησιώτες, να εκπατριθοῦν γιατί άρχισαν άντεκδικήσεις και καταδιώξεις όμαδικές από μέρος των τούρκων εξαιτίας που οι ρωμιοί ύποστήριζαν τους ρούσσους(1).

Δέν πρέπει άκόμα να ξεχνούμε και τις ειδικές συνθήκες κάτω από τις όποιες βρισκότανε τὰ πρώτα πενήντα—έξήντα χρόνια του 18ου αιώνα η Αύστροουγγαρία. Έπειδή η αύστροουγγρική φεουδαρχία είταν πολύ καθυστερημένη και η άστική τάξη άκόμα άσχημάτιστη, η Μοναρχία επέτρεψε στους ξένους, δίνοντας της διάφορα προνόμια, να έρθουν στην Αύστροουγγαρία είτε ως κολλήγοι είτε ως έμποροι (πραματευτάδες).

Με τις συνθήκες μάλιστα του Κάρλοβιτς (1699) και του Πασάροβιτς (1718) δόθηκαν σημαντικά προνόμια σ' όσους έρχόντανε από την Ανατολή και Βαλκανική και τους επιτρεπόντανε να κάνουν ελεύτερα τον έμπορο και τὸ βιομήχανο. Έτσι η Βιέννη και οι ούγγρικές πόλεις γιόμησαν από τέτοιους ξένους που έρχόντανε να βροῦνε τήν τύχη τους. (2)

Υστερα όμως, με τή Γαλλική Έπανάσταση (1789), η μεταναστευτική κίνηση πέρνει άκόμα μεγαλύτερη έχταση.

Στις Ήγεμονίες (Μολδοβλαχία), τὸ Βουκουρέστι γίνεται μεγάλο κέντρο έμπορικό. Από τὸ 17ο άκόμα αιώνα έχουν έρθη πραγματευτάδες από τήν Ήπειρο και με τὸν καιρὸ σκαρώνουν έμπορικά σπίτια μεγάλα και άρχίζουν άνταλλαχτικές έμπορικές σχέσεις με τή Δύση. Στα χρόνια μάλιστα του Ναπολέοντα έπειδή αποκλείστηκε ο θαλασσινός δρόμος τής Μεσόγειος, ανάμεσα Ανατολῆς και Δύσης, εγκαινιάστηκε καινούργιος δρόμος έμπορικός μέσο τής Μαύρης θάλασσας. Τὸ ίδιο και τὸ Γιασί, και μερικές άλλες πόλεις τής Ουκρανίας και τής Μολδοβλαχίας και τής Ρουσίας γίνονται μεγάλα έμπορικά κέντρα.

Ο ούγγαρέζος Λαδισλάος Σάϊφερ σὲ μιά του μελέτη σχετική με τὸ ρόλο που έπαιξαν οι ρωμιοί στην οικονομική ζωή και εξέλιξη τής Ούγγαρίας από τὸ 17ο αιώνα και δώθε γράφει:

«Στην Ούγγαρία επίσης τὸ έμπόριο και οι χρηματικές ύποθέσεις είναι στα χέρια ξένων..... Η έποίκιση των ξένων (στην Ούγγαρία) παίρνει γιγάντιες διαστάσεις ύστερα από τήν άπελευθέρωσή της από τους Τούρκους..... Υστερα από τήν άποχώρηση των Τούρκων..... έμειναν μόνον ρωμιοί και έβραίοι.

Έπειδή η κυβέρνηση (η Ούγγρική) ύποστήριζε τους ξένους με προνόμια, πάροχή

(1) Στη Νεωτεριική Γεωγραφία τους τομ. Α. σ. 136. Ο Κωνσταντῆς και ο Φιλιππίδης λένε πὼς ίσαμε 80 χιλιάδες μετανάστεψαν απ' τή νότια Βαλκανική (Έλλάδα) στην Αύστροουγγαρία.

(2) Πρέπει να σημειώσουμε πὼς και στις άλλες πόλεις τής Εύρώπης (Γερμανία, Γαλλία, Ολλανδία, Ιταλία) εγκαταστάθηκαν ρωμιοί, όχι όμως τόσοι πολλοί, όσοι στη Μολδοβλαχία, Νότια Ρουσία, κι' Αύστροουγγαρία.

γῆς, μὲ χρηματικὲς ἀμοιβές κλπ. ἦταν φυσικὸ πολλοὶ ξένοι.....να ἔρθουν στὴν Οὐγγαρία κι' ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ θρησκευτικοὶ μετανάστες.....Στὸ 18ον αἰῶνα βρίσκομε στὴν Οὐγγαρία προπάντων Γερμανούς, Κροάτες, Ἀρμένιδες μὰ κυρίως Ρωμιούς πού διεκπεραιώνουν τὶς περισσότερες οἰκονομικὲς ὑποθέσεις. Οἱ ξένοι κυρίως ἀνακατεῖνται στὸ ἐμπόριο..... Στὴν Πέστη καὶ Δρέβρουν βιενέζοι μεγαλέμποροι, πολωνέζοι, ἔβραιοι ρωμοὶ καὶ τοῦρκοι (ἐδῶ μὲ τὸ ὄνομα τοῦρκοι ἐννοεῖ τοὺς ραγιάδες=σέρβος, βουλγάρος, ρουμάνος κλπ.) εἶχαν μεγάλες ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις.....Οἱ Βοσνιαῖτες ἦταν ἀναλόγως οἱ λιγώτεροι. Οἱ ἀρβανίτες ἐγκαταστάθηκαν παραπολλοὶ ἰδίως στὴ Μητροβίτσα στὰ χτήματα τοῦ Βαρώνου Πεγιάτσεβιτς. Στὸ 1770 οἱ κατόλικοι βουλγάροι πού ἐγκαταστάθηκαν στὰ κρατικὰ χτήματα τοῦ Βίνες πῆραν τὸ προνόμιο νὰ μποροῦν νὰ κάνουν τὸν ἔμπορο. Οἱ βλάχοι καὶ οἱ τσιντάροι εἶταν λιγώτεροι. Πιὸ πολλοὶ ἐγκαταστάθηκαν σέρβοι (οἱ ράτσοι) πού ἔπαιξαν κάποιον ρόλο στὴν ἐξέλιξη τῆς οὐγγρικῆς κεφαλαιοκρατίας.

Ὁ Ἰωσήφ ὁ Β'ος μὲ τὴ διορατικότητά του κατάλαβε τὸ ρόλο αὐτόνε τῶν σέρβων. «Τὸ πλήθαιμα τῶν Σέρβων—εἶπεν ὁ αὐτοκράτορας στοὺς δέκα ἐπιτετραμένους διευθυντές—τὸ ἐπιθυμῶ πολὺ καὶ θαρρῶ πῶς μὲ εὐνοϊκὲς συνθήκες θὰ μποροῦσαμε νὰ φέρουμε καὶ νὰ ἐγκαταστήσουμε πολλοὺς Σέρβους ἐδῶ». Ἀκόμα πιὸ πολὺ ἐνδιαφέρει ἡ δήλωση τοῦ αὐτοκράτορα πῶς «ἀπὸ ἀποψη ζωτικότητος μιὰ σερβικὴ οἰκογένεια ἀξίζει πιὸ πολὺ ἀπὸ τρεῖς γερμανικὲς οἰκογένειες». Μιὰ ἐπίσημη ἐκθεση (18. 3. 1789) μᾶς δίνει τὸν ἀριθμὸ τῶν ἐγκατεστημένων στὸ Βανάτο σέρβων σὲ 11,859 ψυχές. Πρέπει νὰ σημειωθῇ πῶς μετανάστεψη (τῶν σέρβων στὴν Οὐγγαρία) χρονολογίεται πολὺ πιὸ πρὶν (ἀπὸ τὰ μέσα δηλαδὴ τοῦ 18ου αἰῶνα), γιατί. . . . στὰ 1701 βρίσκονται πολλοὶ στὴ Βουδα καὶ ἔχουν τόσο πολλὰ χτήματα ὥστε μποροῦν νὰ βαστοῦν πιὸ μεγάλη βάρητα. . . ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριό τους ἀνθεῖ καὶ τὰ ἀμπέλια τους καρποῦν κλπ. Πολλὲς φορὲς ὅμως ἐσύμβαινε νὰ λένε σέρβους τοὺς ρωμηούς, γι' αὐτὸ ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ δεδομένα πού ἀναφέρονται στοὺς σέρβους ἀνήκουν στοὺς ρωμηούς. Ἐξὸν ἀπὸ τοὺς ρωμηούς, τὸ δραστηριώτερο στοιχεῖο τῆς (Οὐγγαρέζικης) κεφαλαιοκρατίας εἶταν οἱ ἀρμένηδες, πού βρίσκονται παντοῦ, ὅπου ὑπάρχουν ρωμηοὶ, ἀνακατεμένοι σὲ μεγάλες καὶ κερδοσκοπικὲς ἐμπορικὲς ἐπιχειρήσεις, καὶ κυρίως οἱ ἀρμένηδες ξεχωρίζουν ὡς πακτωτοί»(1).

Ὁ Σπ. Λάμπρος σὲ μιὰ του πολὺ καλὴ μελέτη γιὰ τὸ ἴδιο ζήτημα καὶ σχετικὴ μὲ τὴν ἀνάπτυξη μέσα στὶς σπουδαιότερες πόλεις τῆς Αὐστρουγγαρίας (2) τοῦ ρωμέϊκου ἀστισμοῦ, μᾶς δίνει, βασιζόμενος σὲ ἀρχεὶακὲς ἐρευνες

(1) Λαδισλάου Σάϊφερ: «Ἡ πρωτεύουσα δράση τῶν ρωμηῶν στὴν ἐξέλιξη τῆς Οὐγγρικῆς κεφαλαιοκρατίας». Ὑπάρχει καὶ ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ Φ. Μουράτου στὴ Βιομηχανικὴ καὶ Βιοτεχνικὴ Ἐπιθεώρηση Ἰούλιος—Αὐγουστος 1930. Νο 7—8. σ.10-14. Τὸ ἀρθρο τοῦ Σάϊφερ εἶνε ἀξιόλογο κυρίως ἀπὸ πληροφορικὴ ἀποψη γιὰτὶ συγκεντρώνει ὅλη τὴ ξένη βιβλιογραφία ἐπάνω στὸ ζήτημα τῆς δράσης καὶ ἐξέλιξης τῶν «ἑλληνικῶν» κοινοτήτων μέσα στὴν Αὐστρουγγαρία ἀπὸ τὸν 16 αἰῶνα ἰσαμε τὸν 20ον. Κοίτα ἀκόμα γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς ρωμέϊκῆς μουρζουαζίας στὸ ἐξωτερικὸ καὶ Μεσόγειο τοῦ Κούμα: Ἱστορία Ἀνθρώπων πρῶξων. IB. σ. 550—555. Καὶ Ἀδ. Κοραῆ: Memoire sur l' état actuel de la civilisation dans la Grèce. Paris 1803 (ὑπάρχει καὶ ἑλλην. μετάφραση) καὶ Κορδάτου Νεοελ. Πόλ. Ἱστορία τ. Α. σ. 120—143.

(2) Οἱ σπουδαιότερες πόλεις στὶς ὁποῖες οἱ ρωμοὶ ἐοῦστησαν κοινότητες εἶταν οἱ: Zimony, Neusatz, Szegedin, Miskolc, Βουδαπέστη, Debreczen, Szentes, Kecskemet (ὅλες αὐτὲς εἶναι πόλεις τῆς Τρανσυλβανίας) Βιέννη καὶ Τριέστι (τῆς Αὐστρίας). Γιὰ τὴν κοινότητα τοῦ Τριεστιοῦ κοίτα σχετικὴ μελέτη τοῦ Μαργαρίτη Κωσταντινίδου στὴ Νέα Ἡμέρα ἀρθ. 1671 Δ)βρ. 1906,—1675, καὶ ἀριθ. 1698, 1717 ἰσαμε 1720 (Ν)βρίου 1907).

ένα σωρό πληροφορίες πολύ σημαντικές για την τότε ανάπτυξη και εξέλιξη των ρωμιώνπραματευτάδων στα μέρη εκείνα. Και μαζί με άλλα γράφει:

«Πράγματι τὸ Σεμλῖνον, ὅπερ ἀπέτελεσε μέχρις αὐτῶν τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ 18ου αἰῶνος τὸν κύριον διαμετακομιστικὸν σταθμὸν τοῦ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν ἐλληνικοῦ ἐμπορίου, κεῖται ἐπ' αὐτῷ τῷ Δουνάβει σχεδὸν ἀμέσως ἀντιπέραν τοῦ Βελιγραδίου. Διὰ Σερβίας ἄρα ἐγένετο ἡ πρὸς τὴν Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν μετανάστευσις τῶν τε Ἑλλήνων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν λοιπῶν συνοίκων τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν ἐκ τῶν νοτιωτέρων τούτων χωρῶν εἰς τὰ βορειότερας ἐκείνας μετακομιζομένων ἐμπορευμάτων, καθ' ἃ τὸ Βουκουρέστι, ἡ Κραϊόβα, καὶ ἡ Ρουστάβα τῆς Ρωμανίας ἦσαν οἱ διάμεσοι σταθμοὶ τῶν πρὸς τὴν Τρανσυλβανίαν καὶ δι' αὐτῆς εἰς Οὐγγαρίαν καὶ Αὐστρίαν μετοικίσεων καὶ μεταφορῶν ἐμπορευμάτων. Αἱ δύο αὗται ὁδοὶ ἐξηγοῦσι καὶ τὸν λόγον, δι' ὃν, τῆς ἐμπορικῆς ταύτης κινήσεως πλὴν τῶν Ἑλλήνων μετέχουσι βούλγαροι, σέρβοι καὶ ἄλβανοὶ καὶ ἡ πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν ευεπήβολοι ἀρμένιοι καὶ Ιουδαῖοι τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀλλὰ πάντων τούτων ὑπερτεροῦσι οἱ Ἕλληνες, συνήθως μὲν καὶ κατ' ὄριθμόν, πάντοτε δὲ διὰ τῆς μεγαλυτέρας ἀναπτύξεως καὶ εὐφυίας ὑπερψευδοκιμοῦντες ἐν τῇ ξένη»(1).

Ἡ Βιέννη, τὸ Τριέστι, ἡ Βουδαπέστη καθὼς καὶ τὸ Βουκουρέστι, τὸ Γιασί, ἡ Κραϊόβα, τὸ Ρουστόβ, γίνονται λοιπὸν τὰ πιὸ σπουδαῖα καὶ σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Βόρειας Βαλκανικῆς καὶ τῆς νοτιανατολικῆς Μεσευρώπης, κι ἀπὸ τὴς ἀρχῆς τοῦ 19ου αἰῶνα μάλιστα καὶ ἡ Ὀντέσα, τὸ Κιέβο καὶ ἄλλες πόλεις τῆς Ρουσίας.

Ἡ Βιέννη ὅμως καὶ ἡ Βουδαπέστη συγκεντρώνουν τοὺς πιὸ μεγάλους ρωμιοὺςπραματευτάδες καὶ τραπεζίτες. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ «ἐλληνικὲς» κοινότητες μέσα στὴς δυὸ αὐτὲς πόλεις ἀκμάζουν καὶ γίνονται παντοδύναμες στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα. Ὁ Alexander Pecz σὲ μιά του μελέτη τονίζει πολὺ σωστὰ πῶς:

«Δὲν μπορούμε νὰ καταλάβουμε τὴν ἀνάπτυξη τοῦ ἐμπορίου τῆς Βιέννης, χωρὶς νὰ ἐξετάσουμε τὴν ὥθηση ποὺ ἔδωκαν σ' αὐτὸ οἱ ρωμηοὶ ἐμπόροι καὶ τραπεζίτες»(2).

Ἀπὸ τὴ συνθήκη μάλιστα τοῦ Κιουτσούκ—Καϊναρτζῆ (1774) ἀρχίζει μὲ γρηγοράδα νὰ μεγαλώνει καὶ τὸ ρωμέϊκο ναυτικόν.

Ἔτσι οἱ ρωμηοὶπραματευτάδες καὶ καραβοκυραῖοι μαζεύουν παντοῦ παρᾶ καὶ γίνονται πάμπλουτοι.

Ἡ προκήρυξη ποὺ ἔβγαλε ὁ καπετὰν Πασᾶς ὕστερα ἀπὸ τὴν συνθήκη τοῦ Καϊναρτζῆ τόνιζε:

«Ἐσεῖς οἱ ραγιάδες ὅλων τῶν νήσων τῆς Ἀσπρῆς θάλασας πταῖσται καὶ ἄπταιστοι, ὁμοίως Μωραῖταις καὶ πᾶν ἄλλο γένος νὰ εἰσθε συγχωρεμένοι ἀπὸ μέρος τῆς Βασιλείας μας. Νὰ ἡσυχάσετε ὅλοι κοινῶς εἰς τὰ κατοικητήρια σας ὡς καὶ πρότερον, χωρὶς ὑποψίες

(1) Στὸ Νέο Ἑλληνομνήμονα τ. II. (1911) τευχ. Γο σ. 270—273 Τὴ μελέτη του αὐτὴ ἀρχικὰ τὴν ἔβγαλε ὡς λόγος ρουμανικὸ στὰ 1911. Ὑστερα τὴν ἀνατύπωσε σὲ φυλλάδιο Ἀθῆναι 1912, ὁ τίτλος της εἶναι «Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγγαρία καὶ Αὐστρία Ἑλληνισμοῦ».

(2) Alexander Pecz: Die Griechischen Kaufleute in Wien, «N. Fr. Presse» Druck der N. Fr. Presse, Christoph Reisser 1888, σ. 9. Κοίτα καὶ Παλατίδη. Ἡ ἐν Βιέννῃ Ἑλληνικὴ Κοινότης 1845. κυρίως σ. 53.

πραγματευόμενοι (=ἐμπορευόμενοι) μὲ ἐλευθερίαν ὁμοίως εἰς τὰ καίκια σας.»

Μὰ καὶ στὸ ἔσω τερικὸ τῆς Βαλκανικῆς στὰ τελευταῖα εἴκοσι χρόνια τοῦ 18 αἰῶνα ἀναπτύσσεται ἡ ἀστικὴ τάξις. (1)

Στὴ Μακεδονία μὲ σκάλα τῆ Σαλονίκῃ σημειώνεται σημαντικὴ οἰκονομικὴ κίνησις γύρω στὰ καπνὰ καὶ τὸ μπαμπάκι.

Ἡ Μοσχόπολις (2) γίνεται ἀξιόλογο πνευματικὸ καὶ ἐμπορικὸ κέντρο. Τὰ Γιάννενα, (3) τὰ Ζαγοροχώρια, ἡ Κοζάνη, οἱ Καλαρρύτες, ἡ Ἄγυιὰ, ὁ Τύρναβος, τὰ Ἀμπελάκια, ἡ Χαλκιδική, τὸ Πήλιο, ἀκμάζουσιν ἀπὸ ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ ἀποψῆ.

Στὸ Γαλαξίδι καὶ στὰ τρία νησιὰ (Ἵδρα, Σπέτσες, Ψαρά,) ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία ξεπερνᾷ κάθε πρόβλεψη μέσα σὲ λίγα χρόνια. Τὸ ἴδιο μποροῦμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὰ ἐμπορικὰ καράβια τῆς Ζαγοραῖς.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τὸ ἀπολυταρχικὸ καθεστῶς τῶν Σουλτάνων μὲ τὸ φυλετικὸ μωσαϊκὸ τῶν ραγιαδῶν του δὲν στέκεται καλὰ στὰ πόδια του. Ἡ ἀλλαγὴ τῶν οἰκονομικῶν ὄρων μέσα στὴν ἀπέραντη τούρκικη Αὐτοκρατορία εἶχε τὸν ἀντίκτυπὸ τῆς στὴν πολιτικοοικονομικὴ ζωὴ. Ἀνταρσίαι πιασάδων, μπέηδων, γενιτσάρων, πότε στὴ μιὰ καὶ πότε στὴν ἄλλη ἐπαρχία, εἴταν ὁ δείκτης τοῦ κοινωνικοῦ βαρόμετρο τῆς αὐτοκρατορίας ποὺ ὀλοένα ἔδειχνε τὸ ξεχαρβαλωμά της.

Κάτω ἀπὸ τὶς τέτοιες συνθῆκες ἡ νεαρὴ βαλκανικὴ μπουρζουαζία πῆρε θάρρος καὶ ἄρχισε σιγά, σιγά, νὰ σκέφτεται γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάστασή της.

2. Ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τῆς ρωμέικης ἀστικῆς τάξεως.

Ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους γενιέται ἐκεῖ ποὺ οἱ κοινωνικοοικονομικὲς σχέσεις ἀλλάζουν καὶ ἀπὸ τὴ φεουδαρχικὴ οἰκονομία ξεπετιέται ἡ καπιταλιστικὴ οἰκονομία.

Εἴταν λοιπὸν πολὺ φυσικὸ στὰ χρόνια αὐτὰ ἡ βαλκανικὴ μπουρζουαζία νὰ πάρῃ «ἐθνικὴ συνείδησις» καὶ νὰ σκεφτῆ γιὰ τὴ δημιουργία ἐθνικοῦ Κράτους. Μέσα στὴν τούρκικη αὐτοκρατορία καμιά ἀσφάλεια γιὰ τὶς οἰκονομικὲς συναλλαγὰς δὲν ὑπῆρχε. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία δὲν εἴταν ἀσφαλισμένη. Ὁ τούρκικος δεσποτισμὸς εἴταν πολὺ αὐθαίρετος. Μὰ καὶ στὸ ἔσω τερικὸ

(1) Γιὰ τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξιν τοῦ ρωμέικου ἀστισμοῦ στὴν ἐποχὴ αὐτὴ κοίτα τὸ βιβλίον μου: Νεοελλ. Πολιτικὴ Ἱστορία. τ. Α. σ. 120—141 καὶ Γιόρκα: Histoire des Etats Balcaniques, Paris 1925 σ. 182.

(2) Ἡ Μοσχόπολις εἶχε μεγάλη ἀκμὴ πρὶν τοῦ 1770. Εἶχε κι' ὄλας καὶ τυπογραφεῖο. Καταστράφηκε ὁμως στὰ 1760 καὶ 1770 καὶ ἀπὸ τότες ἔπεσε σὲ μαρασμό. Κοίτα γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τῆ μελέτη Κ. Σακελαριάδη στὸ περιοδ. Πανδώρα, τ. Θ (1858) σ. 44 καὶ παρ. καὶ τομ. Η (1859) σ. 425 κ.λ.π. Γιὰ τὸ τυπογραφεῖο τῆς κοίτα Παύλ. Λάμπροσιν στὴ σχετικὴ μελέτη του γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλλην. τυπογραφίας στὸ περιοδ. Χρυσάλλις τ. Γ (1865) σ. 19.

(3) Γιὰ τὰ Γιάννενα κοίτα τὴ μελέτη τοῦ Φάνη Μιχαλόπουλου: Τὰ Γιάννενα καὶ ἡ Νεοελληνικὴ Ἀναγέννησις. Ἀθήνα 1930.

κὸ δὲν εἶταν δυνατὸ νὰ στερεώσῃ τὴ θέσῃ της. Ἐπρεπε τὸ λοιπὸν νὰ δημιουργήσῃ ἔθνικὴ ἔστια γιὰ νὰ μπορῇ νὰ βρῖσκη ἐμπορικὲς ἀγορές. Μὰ γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἔθνικὴ ἔστια ἔπρεπε νὰ δημιουργηθῇ Κράτος. Πρὶν ἔρθοιμε στὸ ζήτημα τοῦ πῶς ἐκδηλώθηκε ὁ ρωμείκος ἐθνικισμὸς καὶ ποιὲς πολιτικὲς βλέψεις εἶχε στὴν ἀρχὴ τῆς γένεσῆς του, πρέπει νὰ προσέξοιμε ἓνα ἄλλο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῶν « ἐθνικῶν » καὶ « ἱστορικῶν » τίτλων, μὲ τοὺς ὁποίους πρωτοπαρουσιάστηκε μέσα στὴ νεώτερη ἱστορία τῆς Βαλκανικῆς.

Εἶνε γνωστὸ πῶς ἡ ρωμείκη μπουρζουαζία ἀπὸ τὴν πρώτη περίοδο τῆς γένεσῆς της δανείστηκε ἱστορικοὺς τίτλους γιὰ τὴν καταγωγὴ της, ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ ἱστορία. Γι' αὐτὸ κι' ἄλλαξε τὰ ἔθνικὰ της ὀνόματα: Γραικία, γραικός, ρωμείκο, ρωμιός, ρωμισύνη, μὲ τὰ: ἑλλην, Ἑλλάς, ἑλληνικός, ἑλληνισμός.

Κάτι τέτοιο ἔκαναν καὶ οἱ βλάχοι. Πῆραν τὸ ὄνομα ρωμάνοι καὶ τὴ χώρα τους τὴ βάφτισαν Ρωμανία (1) μὲ τὴν ἰδέα πῶς μὲ τὸ νέο τους ἔθνικὸ ὄνομα θὰ κάνουν τὸν ἄλλο κόσμον νὰ πιστέψῃ πῶς εἶνε γνήσιοι ἀπόγονοι τῶν Ρωμαίων. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ἡ ἀστικὴ μας τάξη (2). Χωρὶς νὰ ἔχοιμε καμιὰ ἄμεση σχέση μὲ τοὺς ἀρχαίους ἑλληνες, οἰκειοποιήθηκε τὸν ἀρχαῖο ἑλληνικὸ πολιτισμὸ γιὰ νὰ στηρίξῃ μὲ ἐθνολογικὰ καὶ ἱστορικὰ ἐπιχειρήματα τὴν καταχτητικὴν βλέψῃς ἐπάνω στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴν ἀνατολικὴν λεκάνη τῆς Μεσόγειος.

Ἀπὸ τὴν ἀρχαία ὁμοῦς ἐποχὴ ἴσαμε τὸ 1821 πέρασαν ἀπὸ τὴν καθ' αὐτὸ Ἑλλάδα ἓνα σωρὸ ξένοι λαοὶ καὶ μόνο κουφιοκεφαλάκηδες καὶ ὑστερικοὶ πατριῶτες μποροῦν νὰ ὑποστηρίξουν στὰ σοβαρὰ πῶς ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ δὲν ἦρθε σὲ ἐπιμειξία μὲ ἄλλους λαοὺς.

Ἐξάλλου αὐτὸ τὸ ζήτημα ὕστερα ἀπὸ τὴν μελέτη τοῦ Φαλμεράγιερ εἶνε λυμένο. Οἱ σημερινοὶ ρωμιοὶ ἂν καὶ μιλοῦν τὴ νεοελληνικὴ

(1) Τὸ ὄνομα τῆς Ρωμανίας δόθηκε στὸ Κράτος ποὺ ἰδρύθηκε στὴ Βαλκανικὴ ἀπὸ τοὺς Φράγκους στὰ 1204. Γενικὰ ὁμοῦς μποροῦμε νὰ ποῦμε πῶς ἡ Βυζαντινὴ αὐτοκρατορία στοὺς τελευταίους αἰῶνες λεγότανε καὶ Ρωμανία.

(2) Αὐτὸ ὁμοῦς δὲν ἔγινε τυχαῖα. Δὲν πρέπει νὰ ξεχνοῦμε πῶς τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας ὕστερα ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴ Ἀναγέννησιν ἔπερνε καὶ ἔδινε στὰ στόματα ὅλων τῶν σοφῶν τῆς Δύσης. Ἔτσι σχηματίστηκε μὲ τὸν καιρὸ, ἡ παράδοσις πῶς ὅλοι ὅσοι κατοικοῦν ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ κάτω, εἶνε ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Οἱ Εὐρωπαῖοι αὐτὸ πίστευαν. Μὰ καὶ ἡ ρωμείκη μπουρζουαζία ποὺ σιγὰ σιγὰ δυνάμονε στὰ τοτινὰ ἐμπορικὰ καὶ βιομηχανικὰ κέντρα τῆς Νότιας Βαλκανικῆς, Μικρασίας, Μοσχόπολη, Κοζάνη, Γιάννενα, Ζαγόρια, Ἀμπελάκια, Πήλιο, Σμύρνη, Κυδωνίες, κλπ. καθὼς καὶ στὴς ἑλληνόφωνες κοινότητες τοῦ ἐξωτερικοῦ (Ρουσία, Ὀλλανδία, Αὐστρία κλπ) μὲ τὸ νὰ μιλάει τὰ νεοελληνικὰ πίστεψε πῶς εἶνε κληρονόμος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ μὲ τὰ σχολεῖα ποὺ σύστανε καλλιεργοῦσε αὐτὴν τὴν παράδοσις στὰ πλατεῖα στρώματα τῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς.

γ λ ῶ σ σ α (δημοτικὴ), εἶνε ὅμως ἀπὸ ἐθνογραφικὴ ἀποψη, σλαῦοι(1) στὸ πειὸ πολὺ μέρος τοῦ πληθυσμοῦ τους.

Κι' ἀκόμα καὶ κάτι ἄλλο πρέπει νὰ προσέξουμε.

Ὅταν λέμε σήμερα ἑ λ λ η ν ι κ ὸ Ἔ θ ν ο ς δὲν πρέπει νὰ κάνουμε σύγχυση καὶ νὰ νομίζουμε πὼς, ὅπως τώρα, ἔτσι καὶ οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἶταν ὠργανωμένοι σὲ ἔθνος κι' ἀκόμα πὼς ἡ ρωμέϊκη ἢ ὅπως ἐπικράτησε νὰ λέγεται, ἡ νεοελληνικὴ ἱστορία, εἶνε ἡ συνέχεια τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῆς βυζαντινῆς.

Τὸ «ἔθνος» (2) εἶνε μιὰ ἱστορικὴ ἔννοια ὁλότελα σύγχρονη, καὶ δημιουργήθηκε κυρίως ἀπὸ τὸν 16ον αἰῶνα καὶ δῶθε. Ἔ θ ν ο ς ἑ λ λ η ν ι κ ὸ, ὅπως τὸ ἐννοοῦμε σήμερα, δηλαδὴ μέσα στὰ κρατικὰ σύνορα τὰ σημερινὰ καὶ μὲ τὴ σημερινὴ κρατικὴ ὀργάνωση δὲν ὑπῆρχε. Ὑπῆρχε μόνο μιὰ γεωγραφικὴ περιφέρεια ποὺ τὴ λέμε σήμερα Ἑλλάδα καὶ διάφορες ἑλληνικὲς φυλὲς (ἰωνικὴ, δωρικὴ, αἰολικὴ), ὠργανωμένες σὲ ξεχωριστὲς πολιτεῖες.

Κι' αὐτὸς ὁ Γ. Χατζηδάκις, πάνε πολλὰ χρόνια τώρα, παραδέχτηκε πὼς:

(1) Δηλαδὴ ἔχουν αἷμα σλάβικο ἢ πιὸ σωστὰ ἀρβανίτικο, βλάχικο καὶ σ λ ἄ β ι κ ο. Τὰ νησιά πάλι ἔχουν αἷμα φράγκικο (βενετσιάνικο κλπ).

(2) Ἔ θ ν ο ς δὲν ὑπῆρχε πάντα. Δηλαδὴ δὲν μπορούμε νὰ λέμε: τὸ ἀρχαῖο ἑ λ λ η ν ι κ ὸ ἔθνος, τὸ ρωμαϊκὸ κλπ. Ἡ ἔννοια ἔ θ ν ο ς εἶνε πολὺ νεώτερη. Στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα ἡ λέξις ἔθνος ἐσήμαινε αὐτὸ ποὺ λέμε σήμερα σωρός, μπουλοῦκι, γι' αὐτὸ λέγανε ἔ θ ν ο ς με λ ι σ σ ἄ ω ν, ἄ ν ἔ ρ ω ν, γ υ ν α ι κ ῶ ν, καὶ ἔ θ ν ο ς μ υ ι ῶ ν, ὀ ρ ν ῖ θ ω ν, χ ο ῖ ρ ω ν κλπ. Καὶ στὴ λατινικὴ γλῶσσα ἡ λέξις patio ἐσήμαινε σωρό, μπουλοῦκι, ὅτι δηλαδὴ ἐσήμαινε καὶ ἡ ἑλληνικὴ λέξις ἔθνος. Στὰ νεώτερα τὰ χρόνια ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα καὶ δῶθε ἐπικράτησε ἀπὸ τὴ λατινικὴ λέξις patio στὶς εὐρωπαϊκὲς γλῶσσες τὸ patio=ἔθνος μὲ ἔννοια ὁλότελα διαφορετικὴ. Τὸ ἔ θ ν ο ς (μὲ τὴ σύγχρονη κοινωνικοἱστορικὴ ἔννοια) γενιέται μαζὺ μὲ τὴν ἀ σ τ ι κ ῆ τ ἄ ξ η. Ἄρα τὸ ἔ θ ν ο ς δὲν εἶνε ἓνα μόνιμο σταθερό, αἰώνιο, ἱστορικὸ φαινόμενο, ἀλλὰ παροδικό, γιατί γενιέται μέσα σὲ ὠρισμένη βαθμίδα τῆς ἐξέλιξης τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας καὶ συγκεκριμένα στὴν περίοδο ποὺ ἀπὸ τὸ φεουδαρχικὸ σύστημα ξεπετιέται ἡ κεφαλαιοκρατικὴ ὀργάνωση τῆς παραγωγῆς. Γι' αὐτὸ μαζὺ μὲ τὴν ἐξέλιξη καὶ τὸ γκρέμισμα τοῦ καπιταλισμοῦ, ἐξελίσσεται καὶ καταρρέει τὸ ἔθνος. Μέσα δὲ στὴν ἀ τ α ξ ι κ ῆ μελλοντικὴ κομμουνιστικὴ ἔνωση τῶν λαῶν, ἡ ἰδέα τοῦ ἔθνους θά σ β ῦ σ ε ι. Ὑστερα ἀπὸ τὴν παραπάνω σύντομη ἀνάλυση τῆς ἔννοιας «ἔθνος» μπορούμε νὰ δώσουμε τὸν ὀρισμὸ του ἔτσι: « Ἔ θ ν ο ς ε ἶ ν α ι τὸ σ ῦ ν ο λ ο ἀ ν θ ρ ῶ π ω ν π ο ὺ σ χ η μ α τ ῖ ζ ε τ α ι σ ἄ ν ἄ π ο τ ἔ λ ε σ μ α τ ῆ ς γ ἑ ν ε σ η ς καὶ ἀ ν ἄ π τ υ ξ η ς τ ῆ ς κ ε φ α λ α ι ο κ ρ α τ ῖ α ς μ ἑ χ α ρ α κ τ η ρ ῖ σ τ ι κ ὸ τ ο ὺ γ ν ῶ ρ ῖ σ μ α τ ῆ ν ὕ π α ρ ξ η ὠ ρ ῖ σ μ ἑ ν ὼ ν ο ἰ κ ο ν ο μ ι κ ῶ ν δ ε σ μ ῶ ν, κ ο ι ν ο ὕ ἑ δ ἄ φ ο υ ς, γ λ ῶ σ α ς καὶ π ο λ ι τ ι σ μ ο ὦ » Ἐννοεῖται πὼς ἄλλο ἔ θ ν ο ς καὶ ἄλλο ῥ ἄ τ σ α. Ἡ ῥ ἄ τ σ α ε ἶ ν α ι ἄ θ ρ ο ῖ σ μ α ἀ πὸ χ α ρ α κ τ η ρ ῖ σ τ ι κ ἄ γ ν ω ρ ῖ σ μ α τ α μ ἑ σ ἄ σ τ ῆ ν ἀ ν θ ρ ῶ π ῖ ν η κ ο ι ν ω ν ῖ α π ο ὺ δ η μ ι ο υ ρ γ ῆ θ η κ ἄ ν ἑ ξ ἄ ἰ τ ῖ α ς τ ῶ ν φ υ σ ι κ ῶ ν σ υ ν θ η κ ῶ ν κ ἄ τ ω ἀ πὸ τ ῖ ς ὁ π ο ἰ ς ζ ο ὦ σ ε ὁ π ρ ω τ ο γ ὶ ν ο ς ἀ ν θ ρ ῶ π ο ς (π.χ. κλίμα, ὑγρασία, γεωλογικὸς σχηματισμὸς τῆς περιφέρειας στὴν ὁποία κατοικοῦσε ὁ πρωτόγονος ἄνθρωπος, χλωρίδα κλπ.). Ἄρα ἡ ῥ ἄ τ σ α π ρ ἑ π ϖ ε ἰ ν ἄ ἐ ξ ε τ ἄ ζ ε τ α ἰ ἀ πὸ τ ῆ ν ἀ π ο ψ η τ ῆ ς ἐ π ἰ δ ρ α σ η ς τ ῆ ς φ ὦ σ η ς ἐ π ἄ ν ω σ τὸ ν ἀ ν θ ρ ῶ π ο.

« Μόνη ἡ γλῶσσα φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ ἐξαιρέσειν, διασωθεῖσα ἐκ τοῦ φρικώδους ἐθνικοῦ ἡμῶν ναυαγίου. Ἄλλ' ἄς μὴ σφαιλλόμεθα, ἢ ἐξαίρεσις αὐτῆς ἴνε μόνον κατ' ἐπίφασιν, οὐχὶ καθ' ὑπόστασιν: ἡ γλῶσσα ἐσώθη, πρῶτον διότι ὁ Χριστιανισμὸς εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς διεδόθη ἐν Ἑλλάδι οὐχὶ διὰ ξένης τινὸς γλώσσης ἀλλὰ δι' αὐτῆς ταύτης τῆς κοινῆς ἐλληνικῆς, ἐπομένως δὲν παρουσίασεν ἡμῖν μετὰ τῶν νέων δοξασιῶν καὶ νέαν γλῶσσαν, ὅπως ἄλλοις ἔθνεσιν ὁ μωαμεθανισμὸς τὴν Ἀραβικὴν καὶ δὴ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκβάλλῃ αὐτὴν εἰς ἡν τούναντιον ἐνεφύσησε νέαν ζωὴν καὶ παρέσχε νέας δυνάμεις, ὥστε μέγα μέρος αὐτῆς καὶ οὐχὶ τὸ ἐπουσιωδέστερον ἀποτελεῖ ἡ ἐκκλησιαστικὴ φιλολογία. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὑπελείφθη ἡ γλῶσσα ὁ μόνος δεσμός τῶν Γραικορωμαίων, ὅπως ὁ ἀείδιμος Κοραῆς τοὺς ὠνόμαζε, πρὸς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας.» (1).

Ὁ ἴδιος πάλι Χατζηδάκις στὸ ἴδιο τοῦ ἀρθρο λέει σχετικὰ μετὰ τὸ ζήτημα πὺ ἐξετάζουμε.

« Φρονοῦμεν ὅτι ἡ μομφὴ αὕτη (δηλ. ὅτι ἡ ἐκκλησία δὲν μπόρεσε νὰ ἀφομοιώσῃ ἄλλοφύλους, σλαύους κλπ.) τότε μόνον θὰ εἶχε λόγον τινά, ἂν ἦτο βεβαίον ὅτι ἡ Ἐκκλησία (Πατριαρχεῖο) καὶ τὸ ἐλληνικὸν ἔθνος καθόλου καὶ πρὸ τῆς ἀλώσεως καὶ μετ' αὐτὴν εἶχον μὲν συνείδησιν ἐθνικὴν καὶ ἀντέτασσον ἐαυτοὺς ὡς ἔθνος ἐλληνικὸν πρὸς ἄλλοφύλους, ἀλλ' οὐδὲν ὑπὲρ τοῦ ἐθνικισμοῦ τῶν ἔπραξαν. Ἄλλ' ἴσα, ἴσα, τοιαύτη συνείδησις ἦτο πάντως ξένη τοῖς Βυζαντινοῖς σχεδὸν μέχρι τῶν Κομνηνῶν καὶ τότε δὲ πάλιν ὀλίγοις κατέστη μόνον αἰσθητή. Οἱ πολλοὶ κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ ἐξηκολούθουν νὰ αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ὁρθοδόξους χριστιανούς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀνατολῶν Μωαμεθανούς καὶ τοὺς αἰρετικούς καὶ τοὺς ἀπὸ Δυσμῶν ἔκτοτε ἐπερχομένους κατακτητὰς Φράγκους » (2).

3. Ὁ «ἐξελληνισμὸς» τῆς Βαλκανικῆς.

Ὡστόσο τὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ φαναριῶτες ἀπὸ τὸ 17ο αἰῶνα καὶ δῶθε, κυρίως ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου, ἄρχισαν μετὰ τὴ βία νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν σ' ὅλη τὴ Βαλκανικὴν.

Ὅχι μόνον κατάργησαν τὶς ἀνεξάρτητες ἐκκλησίαις (Πατριαρχεῖα) τῆς Βουλγαρίας (Ἀχρίδας) καὶ τῆς Σερβίας (Ίπέκ) μὰ καὶ ἄρχισαν μετὰ ἀνελεύθερα μέτρα νὰ «ἐξελλενίζουν» τοὺς σλάβους, καὶ τοὺς βλάχους τῆς Βαλκανικῆς.

Πρῶτα, πρῶτα, ἔστειλαν ρωμιοὺς δεσποτάδες στὴ Βλαχία, Σερβία καὶ Βουλγαρία. Ὑστερα ἀπαγόρευαν νὰ τυπώνουνται βιβλία στὶς σλαβικὲς ντοπιολαλιές. Ὅσα τέτοια βιβλία ὑπῆρχαν τὰ ἐξαφάνισαν. Ἐπίσης καὶ τὴν παλιὰ Βιβλιοθήκη τῶν βουλγάρων πατριαρχάδων τοῦ Τυρνόβου, τὴν ἔκα-

(1) Περιοδ. Ἐβδομάς. 1884 σ. 4. Μ' ἄλλα λόγια—ὅπως ἀφίνει νὰ τὸ καταλάβουμε ὁ Χ.—ἂν ὁ χριστιανισμὸς δὲ χρησιμοποιοῦσε γιὰ ἐπίσημὴν τὴν γλῶσσαν τὴν ἐλληνικὴν, οὔτε ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα θὰ σωνόντανε, οὔτε θὰ γινόντανε λόγος γιὰ «νεοελληνικὴ» ἱστορία. Θὰ μιλούσαμε γιὰ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας ὅπως μιλάμε γιὰ τοὺς Φοίνικες, Αἰγύπτιους, Ἀσσύριους κλπ.

(2) Ἐβδομάς 1884 σ. 4.

ψαν. Τὰ ἀρχαῖα βουλγάρικα χειρόγραφα κι' αὐτὰ καταστράφηκαν. Ἔτσι ἡ κυριλλικὴ γραφὴ (1) μὲ τὸν καιρὸ ξεχάστηκε. Οἱ νοτιοσλαβικὲς ντοπιολαλιὲς (βουλγάρικα καὶ σερβοκροάτικα) ἄρχισαν νὰ ἀνακατεύονται μὲ ἑλληνικὲς λέξεις. Οἱ βούλγαροι μάλιστα ἀναγκάστηκαν νὰ μαθαίνουν τὶς προσευχὲς τοὺς στὴν ἑλληνικὴ. Ἐξάλλου καὶ τὰ ρωμέϊκα σχολεῖα ποὺ ἄρχισαν νὰ ἰδρύνονται, ἢ ἐκκλησιαστικὴ γλῶσσα, κι' ἀκόμα τὰ βιβλία ποὺ ἄρχισαν νὰ τυπώνονται, ἐδημιούργησαν μὲ τὸν καιρὸ τὴν ἐντύπωση πῶς: γραικὸς θὰ πῆ « πολιτισμένος » καὶ « σοῦλῆς », ἐνῶ τὸ βούλγαρος, βλάχος, σέρβος, —ταπεινός, κακομοίρης, ἄξεστος, τιποτένιος.

Γι' αὐτὸ ἔχει δίκην ὁ ἄγγλος ἱστορικός W. Miller, ὅταν λέει:

« Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν πνευματικῶν ἐκείνων ποιμένων (=Δεσποτάδων), οἵτινες σπανίως ἐλάλουν ἄλλην γλῶσσαν παρὰ τὴν ἑλληνικὴν, καὶ κατ' ἀκολουθίαν' ἐν ταύτῃ τῇ γλώσσῃ διεξῆγον τὴν ὑπηρεσίαν, Σλαῦοί τε ὁμοῦ καὶ Ρωμᾶνοι ἐξελληνίσθησαν κατὰ τύπους. Αἱ ἰδίαι αὐτῶν γλῶσσαι περιεφρονεῦντο ὡς βάρβαροὶ διάλεκτοι, τὸ δὲ λαλεῖν ἑλληνιστὶ κατήντησεν ἀθεωρήτῃ ὡς δεῖγμα εὐγενείας, καὶ οἱ ἰδιόρωμανικοὶ κώδικες ἐδημοσιεύθησαν ἑλληνιστὶ. Καὶ αὐτὴ ἡ καθημερινὴ βουλγαρικὴ ἀλληλογραφία διεξήγετο ἐν τῇ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ὡς τῷ συνηθεστάτῳ καὶ εὐρύτεστῳ λαλοῦμένῳ ἰδιώματι, τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. » (2).

Ὅταν λοιπὸν λέμε σήμερα ἑλληνες δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε πῶς ὑπάρχουν καθαροαίματοι ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων.

Ἐπίσης καὶ ὅταν λέμε ρωμιὸὶ πάλι δὲν πρέπει νὰ νομίζουμε πῶς εἴμαστε ἀπόγονοι τοῦ Περικλῆ καὶ τοῦ Σωκράτη. Εἴμαστε ἓνα μείγμα ἀπὸ σλάβους καὶ ἀρβανίτες καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ ἀπὸ βλάχους καὶ φράγγους.

Ἡ ἐθνικὴ ὀνομασία « Ἕλληνες » εἶνε μιὰ συμβατικὴ ὀνομασία γιὰ τοὺς οἱ ξένοι ἐξακολουθοῦν νὰ μᾶς λένε γραικοὺς καὶ ἐμεῖς οἱ ἴδιοι νὰ λέμε τὸν ἑαυτό μας ρωμιὸ καὶ τὸ Κράτος μας ρωμέϊκο παρ' ὅλη τὴ συστηματικὴ προπαγάνδα ποὺ ἔγινε μέσα στὰ ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, τὸν τύπο καὶ κυρίως τὰ σχολεῖα. Κι' ὅμως τὸ ὄνομα « Ἕλλην » μιὰ φορὰ κι' ἓνα καιρὸ μὲ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχε πολὺ κακιὰ σημασίαν καὶ ἡ Ἐκκλησία περιφρονητικὰ μιλοῦσε γιὰ τοὺς « Ἕλληνες ». Ἀκόμα καὶ στὰ νεώτερα τὰ χρόνια (18ος αἰώνας), τὸ Πατριαρχεῖο δὲν ἀνέ-

(1) Κατὰ τὴν παράδοσιν τὸ χριστιανισμὸ στοὺς Σλάβους τῶν Βαλκανίων τὸν προπαγάνδισαν οἱ ἐκαλογέροι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος. Ὁ Κύριλλος ἐφτιάσε καὶ τὴν σλαβικὴν ἄλφάβητα ποὺ ἴσαμε τὰ σήμερα εἶνε ἐπίσημη γραφὴ τῶν βουλγάρων, σέρβων καὶ ρούσων.

(2) Γούλιαμ Μίλλερ; Ἡ Τουρκία καταρρέουσα (ἑλ. μεταφρ. Σπ. Λάμπρου) Ἀθ. 1914. σ. 37 Κοίτα καὶ τὴν Ἱστορίαν τῶν Βουλγάρων (στὰ γερμανικὰ) τόμ. II. (Λιψία 1917) τοῦ βούλγαρου ἱστορικοῦ N. Stanef. Καὶ ὁ Στάνεφ παραδέχεται, πῶς φορέας πολιτισμοῦ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη εἶταν μόνο οἱ ρωμιοί.

χονταν τὸ ὄνομα « Ἕλλην (1), «ἑλληνικός», «ἑλληνισμός» καὶ προτιμοῦσε τὸ Γ ρ α ι κ ὸ ς καὶ κυρίως τὸ Ρ ω μ α ῖ ο ς .

Κι' αὐτὸς ὁ Κοραῆς, ὅπως πιὸ πρὶν ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, τὸ ὄνομα γ ρ α ι κ ὸ ς μεταχειρίζονταν γιὰ νὰ μὴ βρῖσκη ἀντίδραση ἀπὸ τοὺς Φαναριῶτες καὶ τὸν ἀνώτερο κλῆρο ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ ἀκούσουν οὔτε γιὰ ἑλληνικὸ ἔθνος οὔτε γιὰ ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἑλληνικὸ πολιτισμό. Γι' αὐτὸ μὲ τρόπο κατέκρινε τὸ Πατριαρχείο κι' ὅσους χρησιμοποιοῦσαν τὴν ὀνομασία ρ ω μ α ῖ ο ς .

« Οἱ πρόγονοί μας, γράφει κάπου, ὀνομάζοντο Ἕλληνες, ὄχι ἀπὸ ξένον ἔθνος, ἀλλὰ ἀπὸ Γ ρ α ι κ ὸ ν πάλιν, ὅστις εἶχε κύριον ὄνομα ἑ λ λ η ν . Ἐπρόκρινα τὸ Γ ρ α ι κ ὸ ς ἐπειδὴ οὕτως μᾶς ὀνομάζουσι εἰς ὅλα τὰ φωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης. Ἄν προκρίνης τὸ Ἐ λ λ η ν , ὀνομάσου Ἕλλην ἀλλὰ μὴ διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ θεοῦ Ρ ω μ α ῖ ο ς διότι οἱ ρωμαῖοι μᾶς ἐστέρησαν τὴν ὀλίγην ἐλευθερίαν τὴν ὁποίαν μᾶς ἀφήκαν τῆς Ἑλλάδος αἱ διχόνοιαι . »

4. Ὁ ἐθνικισμὸς τῶν ἄλλων ἐθνοτήτων τῆς Βαλκανικῆς.

Ἐξὸν ἀπὸ τὴ ρωμέϊκη μπουρζουαζία καὶ ἡ σερβοκροάτικη εἶχε σχηματιστῆ καὶ ἀποχτήσει ἐ θ ν ι κ ῆ σ υ ν ε ἰ δ ῆ σ η κυρίως ὅμως στὸ ἔξωτερικὸ (2) (Αὐστρουγγαρία).

Οἱ βλάχοι ὅμως καὶ οἱ βούλγαροι βρῖσκονταν ἀκόμα πολὺ πίσω γιὰ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά: οἱ ρωμοῖ εἶχαν πιάσει τὰ πύστα στὰ πιὸ σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Μολδοβλαχίας καὶ Βουλγαρίας κι' ἀπὸ τὴν ἄλλη: γιὰ τὴ φεουδαρχικὴ οἰκονομία ἐπικρατοῦσε ἀκόμα πέρα γιὰ πέρα στὶς χῶρες αὐ-

(1) Εἶνε ἱστορικὰ ἐξακριβωμένο πῶς τὸ ὄνομα «Ἕλλην» ξεχάστηκε ὀλίγελα στὸ Μεσαίωνα καὶ καθόλου δὲν ἀκούονταν στὴ νότια Βαλκανικὴ, καὶ στὴν καθ'αυτὸ Ἑλλάδα. Ἐνῶ στοὺς πρώτους αἰῶνες ἀπὸ τὴν ἐπικράτηση τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐσήμαινε ἁ λ λ ὀ θ ρ η σ κ ο ς εἰδωλολάτρης. Στὸ μεσαίωνα πῆρε τὴ σημασία γί γ α ν τ α ς , δ ρ ἄ κ ο ν τ α ς (κοίτα Κρουμπάχερ: Τὸ π ρ ὀ β λ ῆ μ α τ ῆ ς ν ε ω τ ἑ ρ α ς γ ρ α φ ο μ ἑ ν ῆ ς ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ς γ λ ῶ σ σ η ς. Ἑλλ. μετάφρ. Βιβλ. «Μαρασλῆ. Ἀθ. 1905 σ. 243). Ὁ Ν. Πολίτης εἶν' ἀλήθεια πῶς προσπάθησε (Λ α ο γ ρ α φ ι κ ἄ Σ ύ μ ε ι κ τ α Α. σ. 122-133) ν' ἀποδείξη πῶς τὸ ἑ λ λ η ν ὡ ς ἐθνικὸ ὄνομα εἶταν πάντα γνωστὸ, μὰ ὁ Κρουμπάχερ (κοίτα τὸ ἴδιο βιβλίον σ. 340) ἀπόδειξε πῶς τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ Πολίτη δὲν ἔχουν καμμιά ἐπιστημονικὴ ἀξία. Μὲ τὴ γνώμη τοῦ Κρουμπάχερ ἐσυμφώνησε καὶ ὁ Γ. Χατζηδάκης (Π α ν α θ ῆ ν α ι α (1902) σ. 249).

(2) Οἱ νοτιοσλάβοι (σέρβοι) σημειώνουν μιὰ σημαντικὴ μεταναστευτικὴ κίνηση τὸ 17ο καὶ 18ο αἰῶνα καὶ παλλοὶ ἀπὸ δαύτους πηγαίνουν στὸ Βανάτο, Μπάτσκα, Μπράνια, Συρμία, δηλ. σὲ οὐγγαρέζικες ἐπαρχίες. Ἡ μεταναστευτικὴ ὁμαδὴ κίνηση τῶν σέρβων κυρίως στὰ 1690 καὶ 1739 ποὺ εἶχε καὶ ὁμαδικὸ χαρακτήρα (ξεσπίτωμα καὶ φευγιὸ τῶν σέρβων τοῦ Κόσοβου) ὀφείλονταν σὲ πολεμικὲς αἰτίες. Ἡ ἑ λ η μ α τ ι κ ῆ καὶ ὄχι ἀναγκαστικὴ μετανάστευση σέρβων πρὸς τὰ ἔξω ἁ σ τ ι κ ἄ κ ἑ ν τ ρ α στὸν καιρὸ τῆς τουρκοκρατίας ἐγίνε σὲ μικρὴ ἔχταση. Κι' αὐτὸ γιὰ καὶ οἱ σέρβοι εἶταν ἀγρότες καὶ τσομπαναρέοι καὶ ζοῦσαν κάτω ἀπὸ καθυστερημένες πατριωρικὲς (φεουδαρχικὲς) σχέσεις (Ζαντροῦγκα—Zadruga). Τὸ ἴδιο καὶ οἱ Βλάχοι καὶ οἱ Βουλγάροι. Οἱ τελευταῖοι παρουσιάζουν κάποια μεταναστευτικὴ κίνηση πρὸς τὴ Βεσσαραβία τὸ 18 αἰῶνα.

τὲς κι' ἔτσι οἱ κοινωνικοοικονομικὲς σχέσεις εἴταν πολὺ καθυστερημένες.

Δὲν μπορούμε ὁμως νὰ ποῦμε πὼς ἔλειπε ὀλότελα ἀπὸ τοὺς βλάχους καὶ βουλγάρους ἡ ἔθνικὴ συνείδησις τὰ χρόνια αὐτά.

Ἡ ἀλήθεια εἶνε πὼς σχετικὰ μὲ τοὺς ρωμιοὺς καὶ σέρβους, οἱ βλάχοι καὶ οἱ βούλγαροι εἴταν πολὺ καθυστερημένοι.

Οἱ βούλγαροι, ὅπως καὶ οἱ βλάχοι, κάτω ἀπὸ τὴν πίεση καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς φαναριώτικης φεουδαρχίας δὲν μπορούσαν νὰ ἐξελιχτοῦν ἐλεύτε-
ρα. Ὅπως τονίσαμε καὶ πρὶν μὲν προστὰ μέσα στὴν τουρκοκρατούμενη Βουλ-
γαρία, τὸ Πατριαρχεῖο καὶ οἱ φαναριῶτες ἐφάρμοζαν ἀφάνταστα καταπιε-
στικὰ μέσα καὶ ἴσαμε ἕνα σημεῖο εἶχαν καταφέρει νὰ ἐπιβάλλουν τὴν ἑλλη-
νικὴ γλῶσσα καὶ νὰ ἐξαφανίσουν τὶς γραπτὲς παραδόσεις καὶ τὴν ἱστορία
τῆς παλιᾶς Βουλγαρίας. Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ γιὰ τοὺς βλάχους.

Ὡς τόσο ἔχουμε καὶ δοκουμενὰ τοῦ μᾶς λένε πὼς ἐπάνω—κάτω ἀπὸ
τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα ἐκδηλώνεται στὴ Βουλγαρία κάποιος ἔθνικισ-
μὸς μέσα στὰ πρὶν σημαντικὰ ἐμπορικὰ κέντρα της.

Πατέρας πνευματικὸς τοῦ βουργάρικου ἐθνικισμοῦ εἶναι ὁ καλόγερος
Παῖσιος (Paysij) πὺν στὰ 1762 ἔβγαλε τὴ « Σλαβηνοβουλ-
γαρικὴ ἱστορία τῶν βουλγαρικῶν λαῶν, τσάρων
καὶ ἁγίων » καὶ πὺν ἄρχισε ἔτσι τὸ ἐθνικιστικὸ του κήρυγμα:

« Βούλγαρε μάθε νὰ γνωρίσης τὴν φυλὴν καὶ τὴν γλῶσσαν σου. Ἀγάπα τὴν
πατρίδα σου καὶ ἀπόθανε γι' αὐτήν, προσπάθησε νὰ διδαχθῆς πὼς ἦτο ὀργανομένος
ἄλλοτε ὁ λαὸς σου, μάθε ὅτι εἶχες βασιλεῖς, πατριάρχας καὶ ἁγίους... Οἱ ῥωμιοὶ
καὶ οἱ σέρβοι μᾶς ἐμπαίζουσι, γιὰ τὴν εἴμαστέ τα-
πεινῆς καταγωγῆς, ἀνευ τσάρων, πατριαρχῶν καὶ ἁ-
γίων, ἀνευ ἱστορίας. Ἐγὼ ὁμως ἀγωνίζομαι νὰ
γράψω τὴν ἱστορίαν αὐτήν. »

Συνεχιστὴς καὶ συνεργάτης τοῦ Παΐσιου εἶναι ὁ δεσπότης τῆς Μπράτσας
(μῆς βουργάρικης πόλης πὺν εἶχε τότε σπουδαία ἐμποροβιομηχανικὴ κίνηση)
Σωφρόνιος. Ὁ Παῖσιος ἀφοῦ πῆγε στὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ διάβασε πολλὰ
βιβλία γύρισε στὴ Βουλγαρία καὶ ἔγραψε τὴν ἱστορία του, πὺν τὴν κυκλο-
φόρησε, σὲ πολλὰ χειρόγραφα ἀντίγραφα.

Ἡ ἐθνικιστικὴ ὁμως αὐτὴ κίνηση δὲν εἶχε μεγάλη ἀπήχηση. Ὁ καθ'
αὐτὸ γεωργικὸς πληθυσμὸς τῆς Βουλγαρίας δὲν ἔδωκε μεγάλη σημασία στὸ
κήρυγμα αὐτό. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ βουργάρικη μπουρζουαζία εἴταν τό-
σο μικρὴ μειοψηφία πὺν τίποτα δὲν μπορούσε νὰ κάνῃ μέσα σὲ μιὰ χώρα
τόσο καθυστερημένη.

Ὡστόσο ἀπὸ τὸ παραπάνω κήρυγμα τοῦ Παΐσιου βλέπουμε πὼς ἡ
βουργάρικη μπουρζουαζία ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τῆς ἀνάπτυξης της γύ-
ρεψε νὰ ξεφορτωθῆ τὸ ζυγὸ τοῦ Πατριαρχείου καὶ τῶν φαναριωτῶν τῆς Πό-
λης. Αὐτὸ ὁμως εἴταν πολὺ πρόωρο γιὰ τὴν εἴταν ἀκόμα πολὺ ἀδύνατη. Ἐπρε-
πε νὰ περάσουν χρόνια καὶ χρόνια γιὰ νὰ πραγματοποιηθῆ τὸ κήρυγμα τοῦ
Παΐσιου καὶ τοῦ Σωφρόνιου.